

Прогнозни очаквания за числеността на селското население до 2020 г. по райони на планиране

Минка Анастасова – Чопева*

Резюме: Тежката демографска обстановка, в която се намира страната, и особено в селата, поставя сериозни предизвикателства пред изпълнението на Програмата за развитие на селските райони през новия програмен период 2014-2020 г. Това определя целта на статията, а именно не само да се представят и анализират основните прогнозни резултати за очакваната обща численост на селското население, в т.ч и по половно-възрастови групи до 2020 г. в шестте района на планиране, но и да се направят препоръки относно необходимостта от спешни, комплексни и нетрадиционни мерки за излизане от демографската криза.

За изготвянето на прогнозните величини е използван компонентният метод на населението. За базисен период са избрани годините от 2001 до 2010 г. включително. Разкрити са специфичните особености на отделните статистически райони по отношение на демографското развитие на селата в тях. Очертана е по-нататъшна тенденция на спад на селското население и на продължаващо обезлюбяване на значителна част от селата през следващите години. Тази тенденция е характерна за всички райони на планиране като темповете и равнището на протичащите демо-

графски процеси в прилежащите им села са различни. Влиянието на естествения прираст върху демографското развитие в селата и занапред ще има доминиращо влияние в сравнение с въздействието на миграционните процеси.

В края на статията са изведени обобщаващи изводи от изследване на очакваната демографска обстановка в селата и е направен опит да се формулират препоръки за решаването на този с първостепенна важност, толкова сложен и труден проблем. Сред тях е обоснована идеята за създаване на специален фонд, който при спазването на определени изисквания да помогне за демографското спасение на българските села.

Ключови думи: демографска прогноза, селско население, райони на планиране, 2020 г.

JEL: J11, R23, C65.

Увод

С началото на настоящия програмен период досега действащата Програма за развитие на селските райони (ПРСР 2007-2013) намери своето по-нататъшно продължение. И в новата програма (2014-2020) наред с приоритетните направления, отнасящи се до увеличаване конкурентоспособността на всички типове земеделие и нарастване жизнеспособността на стопанствата, се акцентира с не по-малка сила върху насърчаването на социалното

* Минка Анастасова – Чопева е доктор, доцент в Института по аграрна икономика – София, e-mail: chorevam@yahoo.com

приобщаване, намаляването на бедността и икономическото развитие на селските райони. Безспорен факт е, че с първостепенно значение за изпълнението на ПРСР (2014-2020) са количеството и качеството на човешките ресурси, с които селата ще разполагат към 2020 г. За съжаление от редица наши изследвания и публикации съвсем ясно се доказва, че въпреки действащите мерки в ПРСР трайната тенденция на демографски срив в селата продължава, което крие сериозни опасности за реализирането на Програмата. При това, на фона на общата демографска криза в страната, в определени райони нейният размер е с необратими последици. В тази връзка в настоящата статия са изложени основните резултати от очакваното демографско развитие в българските села по райони на планиране до 2020 г. Анализирани са някои специфични фактори за това състояние в отделните райони, направени са съответните изводи и предложения за преодоляване на тези проблеми. Работата по прогнозата е част от разработения научен проект в Института по аграрна икономика (Янакиева Я., Р. Попов, М. Анастасова, Н. Маламова, П. Йовческа, Б. Иванов, С. Шопов, А. Митов, Е. Соколова, 2012).

I. Методически подход за прогнозиране на селското население

За изготвяне на демографската прогноза в селата до 2020 г. е използван един от добре познатите в литературата методи, известен като метод на компонентите на населението. Този метод изисква декомпозиране на населението на групи, обикновено по възрастов-полов признак. Един негов вариант се основава на прогнозен период от пет години и е разгледан в предходна публикация (Анастасова, М., 2009). Разгледаната в тази публикация прогноза е на национално равнище и сравнена с окончателните резултати от последното пре-

брояване на населението през 2011 г., разликата между тях е под 3 % (2,9 %). Този факт дава увереност във високата степен на надеждност на компонентния метод за прогнозиране на населението, в частност на селското, и основание за неговия избор при изготвянето на прогнозата до 2020 г. Тъй като теоретичните особености на метода на компонентите на населението е разгледан подробно, освен в цитираната и в други публикации (Петков, А., Н. Колев, 2005), считаме за нецелесъобразно и в настоящата статия той да бъде третиран отново. Но сме длъжни да отбележим, че сега вместо петгодишен минал период, е използван десетгодишен период (2001—2010) и съответно проектираният времеви хоризонт, за който се отнася прогнозата, е десет години напред (2020 г.). Освен това, прогнозните резултати са изготвени не само на национално ниво, но и по райони на планиране. За всяка възрастова група поотделно са изчислени следните демографски характеристики: абсолютна раждаемост в периода t_1-t_2 , ниво на миграция в периода t_1-t_2 и смъртността в периода t_1-t_2 .

II. Анализ на резултатите

Като цяло прогнозираната обща численост на селското население в страната към 2020 г. се очаква да падне под 1 милион и 800 хил. души (1 799 229), като средногодишният темп на намалението ще бъде приблизително 1,6 % (Янакиева, Я., Р. Попов, М. Анастасова, Н. Маламова, П. Йовческа, Б. Иванов, С. Шопов, А. Митов, Е. Соколова, 2012).

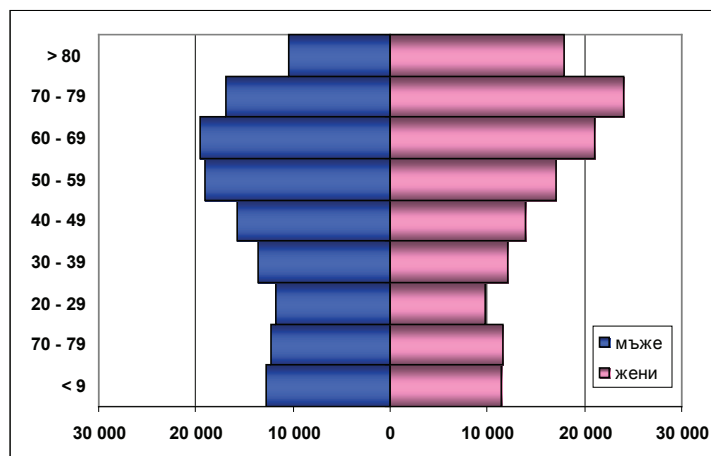
За всички райони на планиране е очертана тенденция на по-нататъшен спад в числеността на селското население, но равнището и темповете на това намаление не са еднакви. По-нататък са представени прогнозните резултати относно числеността на селското население през 2020 г. поотделно за всеки район на планиране.

Икономическо развитие

1. Северозападен район

На територията на Северозападния район (СЗР) са разположени 622 села, като 16 от тях са с население под 20 човека. Това са предимно села във Видинска област. Други 76 села (12,2 %) функционират като селищни образувания с брой на населението между 20 и 100 човека. В тази категория освен села от област Видин, които са

преобладаващи, има и такива от областите Монтана, Враца и Плевен. Може да се направи изводът, че след 10 години в СЗР ще бъдат напълно или частично обезлюдени съответно около 2-3 % и 12 % от всички села в региона. Нагледно съотношението, което се очаква през 2020 г., между отделните полово-възрастови групи може да се проследи на фигура 1.

Фигура 1. Възrastова пирамида на проектираното селско население по пол в СЗР през 2020 г. (абсолютен брой)

Негативните демографски процеси в селата на този район ще протичат и през следващото десетилетие с по-голяма сила в сравнение със средното за страната, което е характерно почти за всички възрастови групи. Прави впечатление сравнително високият спад на селското население не само сред младите поколения, но и сред лицата на възраст над 60 години. Основната причина е свързана с трайно установил се от години насам изключително висок отрицателен естествен прираст на селското население в района, което засяга в по-голяма степен именно възрастните жители. Стойностите на този показател постоянно се влошават във времето и през 2010 г. той достига минус 20,4 % срещу ми-

нус 12,4 % за селското население в страната. В някои области като например Видин и Монтана отрицателното естествено движение на селското население достига съответно до минус 30,1 % и минус 25,2 %. Няма индикации, които да подсказват, че в близкото бъдеще това положение ще се промени.

Очакваното продължаващо застаряване на селското население в този район е по-силно изразено в сравнение със средното за страната. Делът на лицата над 60-годишна възраст ще достигне 41 %, а този на младите ще спадне едва на 18 %. Тази тенденция е по-тревожна при жените, 45,3 % от които ще са на възраст над 60 г. Проектираният по-висок абсолютен брой

на жените във възрастовите групи от 60 години нагоре е резултат на по-високите стойностите на коефициента на преживяване (Кпреж) в сравнение с този на мъжете (0,86 срещу 0,83 по данни на Евростат).

Без да се подценява решаването на останалите сериозни социално-икономически проблеми в един от най-бедните райони на страната и Европа е очевидно, че ако не настъпят съществени положителни промени по отношение на медицинското обслужване в малките населени места, селското население в СЗР е обречено на сигурна и преждевременна смърт, в резултат на което може да се очаква по-нататъшно влошаване на разглежданите демографски процеси.

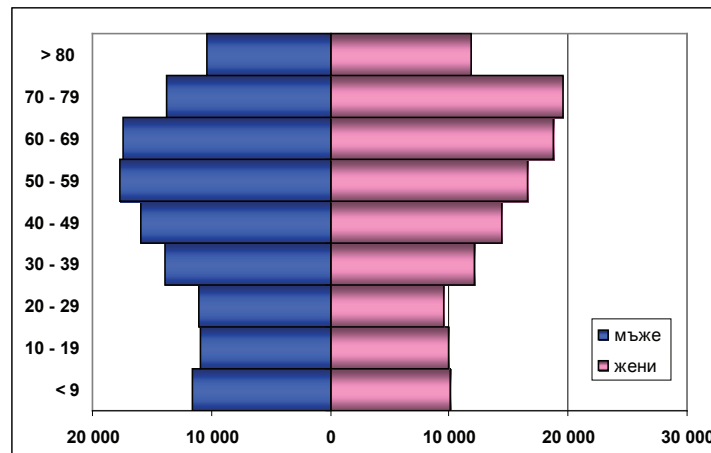
Слабо развитото земеделие и другите икономически дейности в региона, както и свързаните с това висока безработица стимулират младите жители в прилежащите му села и малки градове да търсят препитание в по-големите селищни центрове, столицата или да емигрират в чужбина. Това е особено характерно за лицата във възрастовия диапазон от 20 г. до 29 г., за които делът на миграцията като фактор за намаляване на общата численост в общата съвкупност с естественото движение достига 22 % при средно за района 9,0 %. Малко по-активни в тази възрастова група към миграцията са жените. При тях в структурата на двата основни фактора за формирането на демографския потенциал делът на миграцията е близо 24 %, докато при мъжете той е 20 %.

Северен Централен район

Общият брой на селата в региона възлиза почти на 1000 (965 села), като само Южният Централен район е с по-голям брой села. Или средно в едно село живеят приблизително по 250 човека, което е индикатор за наличието на малобройни села. Характерен белег на СЦР е именно това,

че той съдържа общини, на които са разположени много на брой малки разпръснати населени места от селски тип, махали или колиби. Като типични примери могат да се посочат следните общини: Габрово, В. Търново, Елена, Севлиево, Трявна, Дряново и др. В 259 от селата на СЦР (26,8 %) живеят по 20 човека, в 12,8 % живеят между 20 и 100 човека и в близо 1/5 от селата в региона се населяват с по-малко от 10 жители (195 бр.). Селата в района съставляват 40 %; 12,6 % и 46,7 % съответно от всички села в страната, попадащи в посочените по-горе групи. Съгласно прогнозните данни селското население в СЦР се очаква да се съкрати с 1/5, най-вероятно около 200-250 села в СЦР през 2020 г. ще останат без нито един жител. Очаква се ново и то значително обезлюдяване на селата в СЦР основно в Габровската и Великотърновската общини. Очевидно, в тези малки села вече е твърде късно да се заделят средства за сериозни инвестиции в техническа и социална инфраструктура, защото те са обречени на необратимо изчезване. Но дотогава е напълно възможно и хуманно общинските центрове да се обърнат с лице към решаването на ежедневните житейски проблеми на старите хора в тези села. Така например, би могло да се организират и заделят необходимите средства за изпращането на съответни екипи по тези места и оказване на своевременно медицинска помощ или снабдяване с необходимите хранителни продукти от първа необходимост, лекарства и т.н. По този начин тази категория села няма да се съживят, но поне останалото възрастно население в тях в някаква степен няма да се чувства напълно изоставено и изолирано от света.

Нагледно очакваното равнище на селското население по полово-възрастови групи в СЦР може да се проследи на фигура 2.

Фигура 2. Възрастова пирамида на проектираното селско население по пол в СЦР през 2020 г. (абсолютен брой)

И в този район, както и за цялата страна преобладаващо ще е значението на отрицателния естествен прираст за проектираното намаление на общата численост на селското население в сравнение с механичното движение. Съответно влиянието на фактора естествено движение обхваща 85 % от очакваното равнище на намалението на селското население срещу 15 % за влиянието на миграцията. Разгледани по възрастови групи, тези съотношения следват общата за страната тенденция, т.е сред по-младите жители, особено в групата на лицата между 20 и 29 г., относителният дял на миграционното движение е най-голям и достига 24 %. Докато при възрастното население над 60 годишна възраст този дял е едва 7 % и съответно на това делът на естествения прираст е по-голям, достигайки 93 %.

За мъжете в зряла възраст миграционният фактор очевидно е с по-голямо значение, отколкото за жените на същата възраст. Особено силно се проявява тази разлика при последната възрастова група, в която делът на миграцията при мъжете е близо 5 пъти е по-висок от този при жените. Въ-

преки този факт, поради многократно по-големия превес на отрицателния естествен прираст над миграцията, характерен и за двата пола, от една страна, и поради по-високия коефициент на преживяване при жените, от друга страна, ще продължи и през следващото десетилетие да е налице нарушеното равновесие на женското и мъжко присъствие в селата на СЦР.

Абсолютният брой на жените през 2020 г. на възраст над 60 г. се очаква да бъде с близо 12 300 човека по-голям от този на мъжете. Едновременно с това във всички предходни възрастови групи, макар и незначително, ще преобладават мъжете, което е неблагоприятно от гледна точка на бъдещото възпроизводство на селското население в региона. През 2020 г. се очаква влошаване на възрастовата структура, като делът на лицата над 60 г. ще нарасне на 36,5 % (при жените близо 41 %) за сметка на очаквано намаление дела на по-младите възрастови генерации.

Североизточен район

Съгласно прогнозата абсолютният брой на селското население в СИР през 2020 г. се

Икономическо развитие

очаква да намалее с 11,3 % спрямо 2010 г., което е под средното за страната намаление.

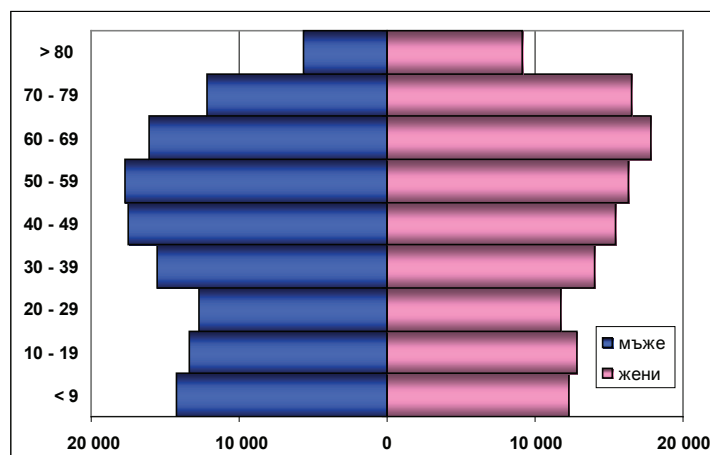
Това се дължи на факта, че в този район от редица години насам се регистрират едни от най-ниските стойности на коефициента на естествен прираст на 1000 души от селското население. За 2010 г. той е минус 9,5 % срещу минус 12,1 % за всички села в страната. С най-добри показатели на естественото движение на селското население са общините Търговище и Шумен, при които коефициентът на естествен прираст през 2010 г. се движи в границите от минус 6 % и до минус 8,3 %.

От относително по-благоприятната картина на естественото движение на населението в селата на СИР в сравнение с това в страната, не следва да се прави погрешният извод, че при тях основните демографски процеси, свързани с раждаемостта и смъртността, се развиват прогресиращо. Нещо повече, с незначителни колебания през годините на периода от 2004 г. насам естественият прираст в селата на СИР намалява с 2,3 %. На фона обаче на още по-тежката демографска картина в селските райони на страната, тук негативните естествени движения на селското население изглеждат по-умерени. В този район броят на селата е 693, т.е. средно в едно село жи-

Численост на селското население до 2020 г.

веят около 410 души. Относителният дял на селата с под 20 жители е близо 6 % (42 на брой) от всичките pogodни села в страната и 12,3 % (121 на брой) от общия брой села с население между 20 и 100 човека. Това означава, че през 2020 г. процесът на пълното и частично обезлюдяване на селата в СИР няма да има големите мащаби, характерни за СЦР. Като цяло почти са изравнени темповете на намаление на мъжкото и женското селско население в региона. И при двата пола най-голямо съкращение на абсолютния брой се очаква в младите възрастови групи (от 20 до 29 г. и от 30 до 39 г.), което е обезпокоително. Това на свой ред ще обуславя по-нататъшното влошаване на възрастовата структура, като дялът на лицата над 60 годишна възраст ще достигне 31 %, възрастовият диапазон от 20 до 29 г. ще обхваща 21 % от цялото селско население. Въпреки това, в сравнение със страната тя се очаква да бъде в по-добро състояние. Дялът на лицата под 20 годишна възраст ще бъде с около 2-3 % по-голям от този в страната и съответно обхватът на селското население над 60 г. се очаква да е с 4 % по-нисък сравнен със същия показател за страната.

Проектираният демографски потенциал в селата на СИР през 2020 г. може да се проследи на фигура 3.

Фигура 3. Възрастова пирамида на проектираното селско население по пол в СИР през 2020 г. (абсолютен брой)

Икономическо развитие

От горната фигура става ясно, че определен дисбаланс между мъжкото и женското присъствие в селата на СИР се очаква в по-горните възрастови групи (от 60 г. нагоре и особено над 70 години). И в този район стойността на коефициента на преживяване при жените са по-високи, отколкото при мъжете. Тъй като те са близки до тези в СЦР, не смятаме за необходимо да ги представим в анализа. Що се отнася до броя на мъжете и жените в младежка възраст, може да се твърди, че се очаква почти напълно балансирано съотношение между тях.

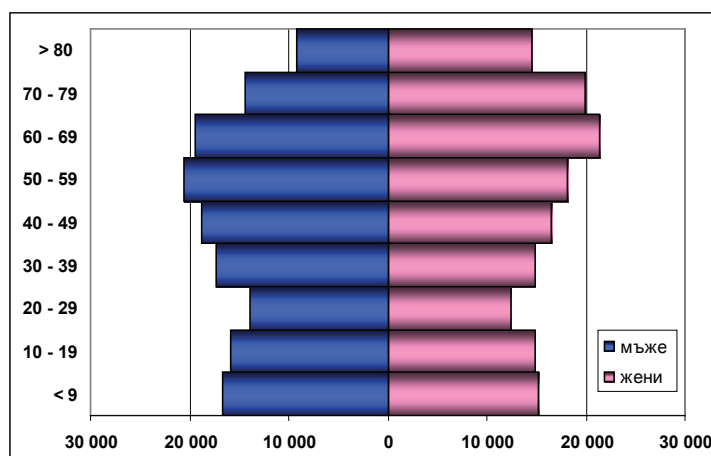
При изследване на степента на влияние на двата основни фактора върху формирането на демографския потенциал в селата на СИР е установено, че значението на миграционния фактор е под средното за страната – 7,6 %.

Допълнително следва да се отбележи, че при жените във по-високите възрастови групи този дял е много нисък. За тези от тях на възраст между 50 и 59 г. миграционният дял е под 1 %, а във възрастовата група между 60 и 69 г. – 3,1 %. По-интересното е, че посоката на миграционното движение е положителна. Т.е. една част от жените, които вече са успели да се пенсионират, избират селата в СИР като привлекателни места за живеене. Най-вероятно в по-голямата си част това са лица, които на млади години са напуснали родните си места и понастоящем се завръщат в тях. Освен това не трябва да се забравя, че в СИР е включена Варненска област, която е една от най-големите и стабилни в страната, както и богатата равнинна Добричка област с традиционно силно развито зърнопроизводство. Не на последно място, към това следва да се добави и фактът, че голяма част от селата в региона са разположени по Северното Черноморско крайбрежие, което ги прави особено атрактивни.

Югоизточен район

Съгласно направените разчети към

2020 г. общият брой на селското население в ЮИР ще намалее с 11,7 %, което е по-очакваното средно намаление в цялата страна. Главната причина за това е свързана с по-доброто състояние на естественото движение в селата на Сливенска област, в които преобладава ромското население. И тук естественият прираст е с отрицателна стойност (минус 5,7 %), но е далеч по-висок от средната за страната (минус 12,1 %). Друго обяснение за очаквания по-нисък спад на селското население в района може да се свърже с присъствието на привлекателни с потенциала си за развитие на морски курорти селища по Южното ни Черноморие. Освен това през последните няколко години се правят успешни опити в областта и на селския туризъм, който се реализира в селища навътре в планината и ангажира част от селските жители. На територията на ЮИР са разположени близо 650 села, което означава, че средният брой жители в едно село е приблизително 500. Следва да се отбележи наличието на малки, откъснати от какъвто и да е голям селищен център села както в Странджанската, така и в Старопланинската част. Типичен пример за това са селата в община Малко Търново, разположени на голяма територия в Странджа планина. Броят на селата с население под 20 човека е около 20 (по-малко от 3 % от всички в страната села с под 20 жители). Т.е. в региона през следващите 10 години най-малко тези 20 села се очаква да бъдат напълно обезлюдени. Очакваният брой на селата, които ще претърпят частично обезлюдяване в района, е приблизително 90 (9,3 % от всички в страната). Проектираните изменения в общата численост на селското население на ЮИР през 2020 г. спрямо 2010 г. ще доведат до следното разпределение на демографския потенциал по полово-възрастови групи. (фигура 4).

Фигура 4. Възрастова пирамида на проектираното селско население по пол в ЮИР през 2020 г. (абсолютен брой)

Както се вижда, и в този район се очаква във високите възрастови групи да липсва балансираност по отношение на присъствието на мъжкото и женско население в селата. Делът на жените на възраст от 60 до 69 г. ще съставлява 52,5 % от общото селско население, като с нарастване на възрастта този дял постоянно се увеличава, за да стигне до 61,5 % при лицата над 80-годишна възраст. И в този район коефициентът на преживяване при жените в големите възрастови групи е по-висок от този на мъжете, на който факт се дължи посоченият по-горе дисбаланс. За разлика от него, сред по-младото селско население разглежданото съотношение е в полза на мъжете. Те ще преобладават при лицата в групата между 20 и 39 г., като дялът им ще бъде 53,4 %. ЮИР също не прави изключение по отношение на преобладаващото значение на естественото движение пред миграционния фактор за формиране на проектирания демографски потенциал в неговите села. Относителният дял на отрицателния естествен прираст заема 91 % срещу 9 %

за миграцията. Анализът по полов признак показва, че с малки изключения се следва същата тенденция.

Както за СИР, така и за ЮИР е важно да се отбележи, че миграцията на жените в групата от 60 до 69 г. е с положителен знак. Т.е. от определена възраст нагоре, най-вероятно след като те се пенсионират, ще предпочетат да се завърнат в част от селата на района за по-здравословен и спокоен живот.

Според направената прогноза и през следващото десетилетие се очаква неблагоприятната възрастова структура да остане характерен белег за селското население в ЮИР. В сравнение с очакваната възрастова структура на цялото селско население в страната, в този район степента на застаряване ще бъде с близо 8 % по-голяма. Още по-силно тази тенденция е изразена при мъжете, в структурата на които дялът на лицата над 60 годишна възраст ще надхвърли 46 %. На пръв поглед може да изглежда, че има противоречие с коментираното вече по-голямо предвиждано присъствие в селата

Икономическо развитие

на жените в сравнение с това на мъжете от разглежданата възрастова група. То се дължи на факта, че съотношението между очаквания брой на мъжете и жените, от една страна, и относителния дял на мъжете в проектирания възрастов състав, от друга страна, са резултативни величини, получени от различен тип структури. Следователно е погрешно тези величини да бъдат сравнявани едни с други.

Южен Централен район

В този регион се предвижда по-висок темп на намаление на селското население през 2020 г. спрямо 2010 г. в сравнение с този в страната. Разликата е в порядъка на 4,6 %. Основните причини за това могат да се групират в следните две основни групи:

На територията на ЮЦР съществуват приблизително 134 села с население по 20 човека, т.е. техният обхват е около 20,3 % от общия брой на всички подобни малки села в страната. С висока степен на вероятност може да се твърди, че след 10 години посоченият брой села в ЮЦР ще бъдат без нито един жител, или което означава предстои тяхното пълно обезлюдяване. В това отношение най-силно засегнати ще бъдат Смолянска и Кърджалийска области. Следват Хасковска, Пловдивска и Пазарджишка области. Освен очакваното пълно обезлюдяване на селата с по 20 души население, ще продължи по-нататъшното частично обезлюдяване на селата с население между 20 и 100 човека. Техният брой в региона достига 272, което ориентировъчно представлява почти 1/3 от всички в страната села, попадащи в тази категория (27,6 %). По отношение на очакваните процеси на обезлюдяване на селата, този район в много голяма степен е сходен със СЦР.

Втората група причини може да се свърже с високото и постоянно нарастващо равнище на отрицателните миграционни процеси в ЮЦР (таблица 1).

Таблица 1. Изменение в равнището на механичното движение на селското население в ЮЦР (%)

Области в ЮЦР	2004 г.	2010 г.	2020 г.
Кърджали	-9,2	-9,2	X
Пазарджик	-5,0	-4,6	X
Пловдив	3,5	-0,3	X
Смолян	-12,6	-17,9	X
Хасково	21,1	0,4	X
Средно в селата от ЮЦР	0,2	-4,6	-10,1

Източник: НСИ и собствени изчисления

Както се вижда, макар и с незначителен превес през 2004 г., съвкупните миграционни потоци в ЮЦР са били в полза на селата, докато след тази година до 2010 г. механичното движение е с отрицателен знак, което означава, че броят на заселниците в селата е по-малък от броя на изселените. При положение че се запазят сегашните социално-икономически условия и не се преодолее в по-кратки срокове икономическата криза, вероятно тази тенденция ще се задържи и през следващото десетилетие. Най-чувствителна негативната промяна се наблюдава в селата на Хасковска област. В Смолянска област отрицателният механичен прираст бележи най-високи стойности въпреки застаряването на селското население. Тревожно е, че и селата на Пловдивска област с едни от най-плодородните земи са обхванати от процеса на изтичане на населението извън техните граници и вече се причисляват към групата на селата с отрицателна миграция.

По-силното влияние на миграцията върху броя на прогнозираното селско население има за последица сравнително по-високия дял на механичното движение в структура-

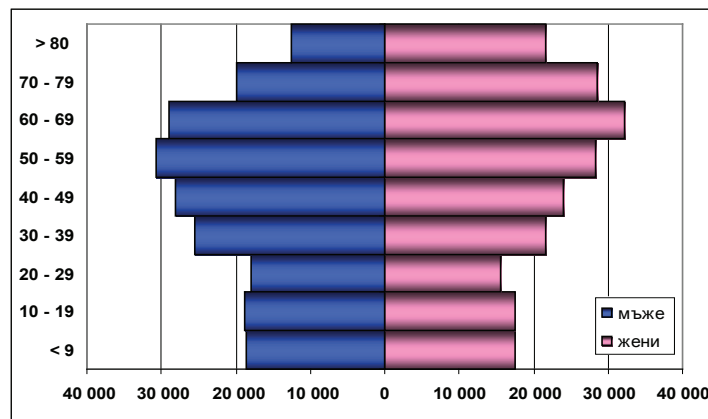
Икономическо развитие

та на основните два фактора за формиранието на демографския потенциал в селата на ЮЦР. Средно за страна той е по-малко от 10 %, докато в разглеждания регион достига почти 14 %.

За всички възрастови групи и при двата пола дяловете на миграцията в селата на ЮЦР надхвърлят съответните дялове в страната. Най-активни по отношение на емиграцията извън селата на ЮЦР са жените на възраст между 20 и 29 г., като този дял достига почти 1/4 от съвкупния

Численост на селското население до 2020 г.

ефект на естественото и механично движение върху проектираното равнище на женското селско население в региона. Т.е. при всяко намаление със 100 жени в посочената възраст, то ще бъде резултат на това, че 25 жени ще са напуснали селата, а останалите 75 ще представляват разликата между броя на умрелите и броя на родените жени през периода 2010-2020 г. Проектираният полово-възрастов състав на селското население в ЮЦР нагледно може да се проследи на фигура 5.

Фигура 5. Възрастова пирамида на проектираното селско население по пол в ЮЦР през 2020 г. (абсолютен брой)

В отделните възрастови групи съотношението между мъжете и жените ще бъде различно. В по-младите възрастови групи (от 20 до 49 г.) с около 7,5 % ще преобладават мъжете, което е неблагоприятно от гледна точка на бъдещите възможности за възпроизводство на селското население в региона. При високите възрасти (над 60 години) дялът на жените надхвърля този на мъжете с повече от 20 %. Както при предишните райони, така и в ЮЦР основната причина е свързана с по-високите стойности на коефициента на преживяване за тази категория жени.

Анализът на очакваната възрастова характеристика на селското население в

ЮЦР в сравнение с тази в страната показва, че само по отношение на най-младата генерация, а именно тази на възраст под 20 г. между тях няма да има различия. Що се отнася до лицата в най-високата възрастова група (над 60 г.), техният дял в ЮЦР се очаква да бъде с 8 % по-висок от този в страната, което идентифицира още по-голямото застаряване на селското население в региона.

Югозападен район

В този район се очаква най-нисък темп на намаление на селското население през 2020 г. спрямо 2010 г., което е близо два пъти по-малко от средното за страната.

Икономическо развитие

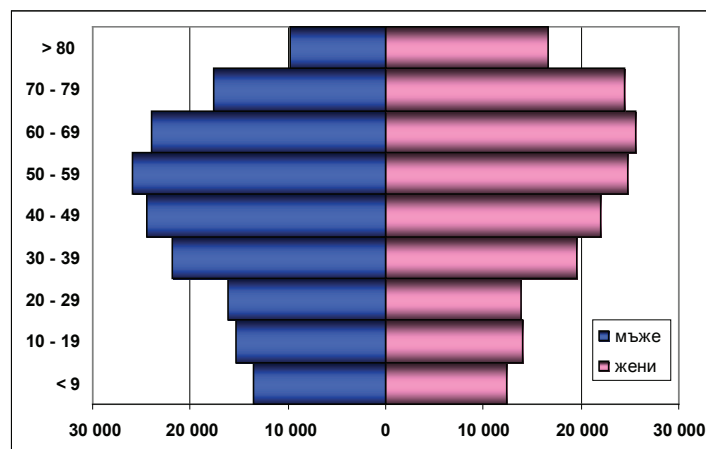
Главната причина се крие в различията на протичащите миграционни процеси между селата в ЮЗР и тези в страната, които се изразяват по отношение на тяхната посока и равнище. Докато за всички села в страната миграцията е отрицателна величина (минус 3,2 % през 2010 г.), то в ЮЗР броят на заселниците в селата надхвърля броя на изселниците с близо 4-5 човека на 1000 души от селското население. Следва да се отбележи, че първенство по този показател гържат областите София-град и Перник, докато селата на София-област не са толкова привлекателно място за постоянно живеене и там има нестабилно равновесие между процесите на изселване и заселване. Очевидно е, че не само столицата, но и близките села около София и занаятчийски център в избора на място за живеене.

С нееднакъв размер на разликата между ЮЗР и страната в темповете на намаление на селското население, тази тенденция е характерна за всички възрастови групи както при мъжете, така и при жените. Прави впечатление по-високият темп на нарастване на абсолютния брой на най-възрастното население (над 80 г.), приблизително с 4 % над средния за страната. То се обуславя от факта, че голяма част (43 %) от цялото селско население в ЮЗР е концентрирано на територията на София-област и София-град, което е по-обясними причини, свързани с относително по-добрите възможности за медицинско обслужване на старите хора.

Последните са в основата на по-високите коефициенти на преживяване в сравнение със селското население в останалите области на страната (средно с около 2 пункта при мъжете и жените).

Наред с присъствието на най-големия областен център в страната, ЮЗР е характерен още с наличието на съществено разнообразие в останалите села от гледна точка на числеността на населението, географското разположение, икономическото състояние и т.н. На територията на целия регион има 905 села, което означава, че средната численост в едно село е около 410 човека. Броят на селата с по-малко от 20 човека е близо 150, като най-много такива села се срещат в някои общини на Кюстендилска област (Трекляно, Невестино); Пернишка (Трън, Брезник) и от Благоевградска общините Струмляни и Сангански. Броят на селата с население от 20 до 100 човека достига 240. Това означава, че към 2020 г. със сигурност 16-17 % от всички села в ЮЗР ще останат без нито един жител, и други 26 % ще бъдат засегнати от по-нататъшно макар и непълно обезлюдяване. Може да се направи изводът, че селското население ще продължи да се концентрира в близост до столицата и другите областни центрове в региона за сметка на селата, намиращи се в периферната му част.

Разпределението на очаквания абсолютен размер на селското население от ЮЗР в групи по полово-възрастов признак може да се проследи на фигура 6.

Фигура 6. Възрастова пирамида на проектираното селско население по пол в ЮЗР през 2020 г. (абсолютен брой)

Определено се очаква силно изразено небалансирано съотношение между двата пола сред най-възрастното население (над 80 г.), при които дялът на жените ще достигне 63 %. Подобна е ситуацията и при лицата в предходната възрастова група (от 70 до 79 г.), където този дял се очаква да бъде 58 %. Както при останалите райони, така и в ЮЗР с превес сред младото селско население ще бъдат мъжете. Техният обхват се очертава да бъде с около 4 % до 7 % по-висок от този на жените. Интересното и специфичното за ЮЗР е това, че механичното движение единствено в този регион оказва положително влияние при проектиране на селското население. Неговият ефект средно за всички възрастови групи възлиза на 3,5 % (фигура 23). На тази фигура много ясно се откроява значимата разлика между значението на механичния прираст върху формирането на демографския потенциал, от една страна, в селата на страната, и от друга, в селата от ЮЗР както по отношение на неговата посока, така и от гледна точка на неговия мащаб.

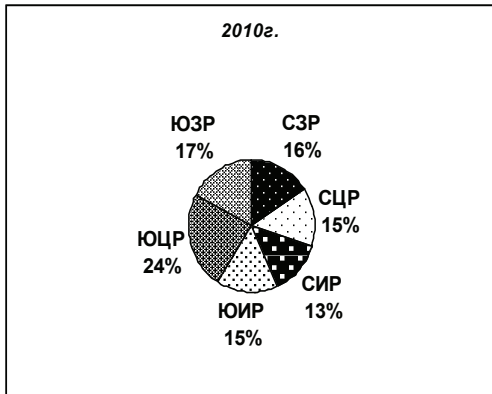
Следва да се отбележи, че и в ЮЗР механичният прираст ще бъде отрицателен за

младите лица на възраст между 20 и 39 г. Но в сравнение със средното за страната негативно механично движение в същата възрастова категория, в ЮЗР той е с близо 10 % по-нисък. Реално преместванията в селата на ЮЗР ще бъде обхванати от по-високите възрастови контингенти. То няма да може да компенсира отрицателния механичен прираст сред младите жители на селата и като цяло ще се наблюдава по-силно влошен възрастов състав в сравнение със средното за страната. Дялът на лицата под 20 години е по-нисък от този в страната с 2,6 %, като за сметка на това се очаква дялът на селското население на възраст от 20 до 60 г. да бъде по-голям. При жените застаряването ще се изрази още по-осезаемо, тенденция характерна за всички райони на планиране, и това състояние не може да гарантира условия за нормално възпроизводство на селското население в бъдеще.

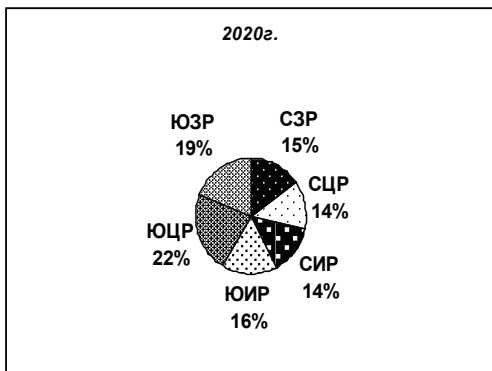
Неравномерното протичане на демографските процеси в отделните статистически региони ще бъде последвано от някои промени в структурата на териториите.

Икономическо развитие

риалното разпределение на селското население (фигура 7 и фигура 8).

Фигура 7. Структура на селското население по райони на планиране, 2010 г.

Фигура 8. Структура на очакваното селско население по райони на планиране, 2020 г.

Данните в последните две фигури показват, че въпреки проектираното понижение на демографския потенциал в селата на Южния Централен район, това е районът, в който ще продължи да бъде концентрирана по-голямата част от селското население. Заедно с това се очаква незначително увеличение на относителния дял на селското население в Североизточния, Югоизточния и Югозападния район. В резултат се прогнозира стопяване на разликата в дяловете между ЮЦР, от една страна, и СИР;

ЮИР и ЮЗР, от друга. С най-голяма сила този извод важи за очакваната разлика между относителните дялове в ЮЦР и ЮЗР, която от 7 % през 2010 г. ще се понижи на едва 3 % през 2020 г. Следва да се отбележи, че посоченият резултат няма да бъде следствие на увеличеното присъствие на селска маса в ЮЗР през 2020 г. в сравнение с 2010 г. И в този район общата численост на селското население през 2020 г. ще се намали, но както вече подчертахме темпът на това намаление ще бъде около 8 %, т.е. приблизително 2 пъти по-нисък от средния за страната темп и 2,5 пъти по-малък в сравнение с темпа на очакваното намаление в ЮЦР.

III. Изводи и препоръки

От направения анализ на прогнозата за демографския потенциал в селата през 2020 г. могат да се направят следните основни изводи:

Селското население на България ще намалява във всички райони на планиране с гостатъчно високи темпове, което е предпоставка за сериозни проблеми в развитието на селските райони в бъдеще. Тази тенденция се дължи главно на негативното развитие на основните демографски процеси, свързани с високия отрицателен прираст на населението в селата;

Слабо развитото земеделие и другите икономически дейности в селските райони и свързаните с това висока безработица ще стимулират младите жители в селата и малките градове да търсят препитание в по-големите селищни центрове, столицата или да емигрират в чужбина;

Районите, в които се очаква по-висок темп на намаление на селското население, са СЗР, СЦР и ЮЦР;

В СЗР основната причина е свързана с трайно установилия се от години насам из-

Икономическо развитие

ключително висок отрицателен естествен прираст на селското население;

На територията на СЦР са разположени около 350-380 малки разпръснати селища, които през 2020 г. ще бъдат напълно или частично обезлюдени. И в този район преобладаващо ще е значението на отрицателния естествен прираст пред механичното движение на населението;

Основните причини за очаквания по-висок темп на намаление на селското население в ЮЦР са две: наличието на значителен брой малобройни села и високото и постоянно нарастващо равнище на отрицателните миграционни процеси в района;

Под средното за страната намаление на селското население се очаква в останалите три района (СИР, ЮИР и ЮЗР), като най-малко засегнати от негативния демографски тренд ще бъдат селата в ЮЗР;

Процесът на пълното и частично обезлюдяване на селата в СИР няма да има големите мащаби, характерни за СЦР и ЮЦР. Възрастовата структура се очаква да бъде по-благоприятна в сравнение със средната за страната;

В ЮИР ще продължи по-доброто състояние на естественото движение в селата на Сливенска област. Допълнително в ЮИР наличието на привлекателни с потенциала си за развитие на морски курорти селища по Южното Черноморие отслабват отрицателната миграция;

В ЮЗР се очаква най-нисък темп на намаление на селското население. Докато за всички села в останалите райони миграцията е отрицателна величина, то в ЮЗР тя е с положителна стойност. Селското население ще продължи да се концентрира в близост до столицата и другите областни центрове в региона за сметка на селата, намиращи се в периферната част на региона.

За да не се реализира очертаната тре-

Численост на селското население до 2020 г.

вожна прогноза относно очакваното развитие на човешкият потенциал в селските райони до 2020 г., е необходимо прилагането на комплексен подход в регулирането на демографските процеси. Това налага да не се подценява нито една от причините за тежката демографска ситуация. Мобилизирането на усилията на местната власт за по-бързото усвояване на средствата от Европейските фондове по мерките М311; М321; М322 от ПРСР ще ограничи по-нататъшното изтичане на население от селата. Едновременно с това и в съответствие с доминиращата роля на отрицателния естествен прираст са необходими адекватни промени в демографската политика с оглед рязко стимулиране на раждаемостта така, че и малко останалите рогидни контингенти да бъдат заинтересовани да раждат повече деца. Тук се има предвид значително повишаване на плащанията при раждане, например по 3-5 хил. лв. Такава практика е имало в други европейски страни (като Германия) за повишаване на раждаемостта.

Освен това е целесъобразно да се прилага диференциран подход към решаване проблемите на селата в отделните райони на планиране съобразено с техните специфичните особености. При усвояването на средствата от еврофондовете по изпълнение на мерките в ПРСР приоритет да имат все още надеждните и изпълнени с потенциал за развитие села. Осигуряването на тези села с необходимия капацитет от експерти, информационни материали, консултантски услуги и други ресурси са важна предпоставка за успешното кандидатстване и реализирането на мерките по ПРСР. За малобройните, отдалечени и обречени на загиране села съответните общински центрове да организират периодичното изпращане на специални екипи, оказващи адекватна медицинска помощ, да

Икономическо развитие

се доставят на малцината възрастни хора хранителни продукти, лекарства и други стоки от първа необходимост.

Цитирани източници:

Анастасова, М., 2009. Развитие на демографските процеси в българските села до 2011 г., сп. *Икономически алтернативи*, бр. 2.

(Anastasova, M., 2009. Razvitie na demografските protsesi v balgarskite sela do 2011 g., sp. *Ikonomicheski alternativi*, br. 2)

Население и демографски процеси, 2001-2010, НСИ, София.

(Naselenie i demografски protsesi, 2001-2010, NSI, Sofia)

Национален регистър на населените места в България, НСИ. София.

(Natsionalen registar na naselenite mesta v Bulgaria, NSI, Sofia)

Петков, А., Н. Колев, 2005. Моделиране на демографските процеси, Русенски универ-

ситет, Тругове от юбилейна научна конференция, том 44.

(Petkov, A., N. Kolev, 2005. Modelirane na demografските protsesi, Rusenski universitet, Trudove na yubileyна nauchna konferentsia, tom 44)

Статистически годишник, 2002-2010, НСИ. София.

(Statisticheski godishnik, 2002-2010, NSI, Sofia)

Янакиева, Я., Р. Попов, М. Анастасова, Н. Маламова, П. Йовческа, Б. Иванов, С. Шопов, А. Митов, Е. Соколова, 2012, „Обща селскостопанска политика на ЕС и развитието на селските райони“, научен проект, ССА, ИАИ, София.

(Yanakiyeva, Ya., R. Popov, M. Anastasova, N. Malamova, P. Yovcheska, B. Ivanov, S. Shopov, A. Mitov, E. Sokolova, 2012, "Obshta selskostopanska politika na ES i razvitiето na selskite rayoni", nauchen proekt, SSA, IAI, Sofia)